

SOLIQ MADANIYATINING XORIJ TAJRIBALARI ASOSIDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I MA'MURCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Begmurotov Dilshod Alimdjanovich

Sirdaryo viloyat soliq boshqarmasi boshlig'i birinchi o'rinbosari

Tel: +998992350507, e-mail: dbekmurodov2018@inbox.ru

Annotatsiya. *Iqtisodiyotning erkinlashuvi jarayoni, fiskal siyosat va soliq to'lovchilar soliq salohiyatini oshirish muammolarining keskinlashuvi, soliq tizimi modernizatsiyasining samarali vositalarini davlat tomonidan qo'llash ko'p jihatdan kushilgan qiymatni taqsimlash samarali soliq mexanizmi tashkil etilishiga hambevosita bog'liqdir. Bugungi kunda ko'plab munozaralarga sabab bo'layotgan soliq tizimi islohinin alohida bir yo'nalishi sifatida qo'shilgan qiymatni taqsimlash samarali soliq mexanizmini tashkil etish yo'nalishlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur maqolada qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish masalalari muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *milliy iqtisodiyot, byudjet, davlat byudjeti, mahalliy byudjet, byudjet tizimi, byudjet daromadlari, byudjet xarajatlari, soliq, soliq tizimi, qo'shilgan qiymat solig'i, fiskal siyosat, makroiqtisodiy barqarorlik.*

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini tomonidan tasdiqlangan 2025–2027-yillarga mo'ljallangan Fiskal strategiyaga muvofiq "O'zbekiston – 2030" strategiyasida belgilangan vazifalardan kelib chiqib, makroiqtisodiy va budjet barqarorligini ta'minlashda quyidagi maqsadlar belgilangan:

Aholi farovonligini ta'minlash yo'nalishida:

– barqaror iqtisodiy o'sish orqali daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar qatoriga kirish va buning uchun YIM hajmini 160 milliard AQSH dollariga va aholi jon boshiga daromadlarni 4 ming AQSH dollariga yetkazish;

– inson kapitaliga xarajatlarning ustuvorligini, ijtimoiy himoyaga ajratilayotgan mablag'larning manzilliligini kuchaytirish va samaradorligini ta'minlash;

– aholining real daromadlarini o'stirish maqsadida budjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi, pensiya va nafaqalarni har yilgi inflatsiya darajasidan kam bo'lmagan miqdorlarda oshirib borish;

– davlat pensiya tizimini isloh qilish, ijtimoiy sug'urta tizimini rivojlantirish.

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash yo'nalishida:

– o'rta muddatga mo'ljallangan davlat qarzini boshqarish strategiyasini amalga oshirish orqali davlat qarzining YIMga nisbatining 50 foizdan oshmasligini ta'minlash;

– "Yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirish orqali daromadlar bazasini kengaytirish;

– barcha tadbirkorlar uchun teng imkoniyatlar yaratish hamda soliq tizimini raqamlashtirish va soddalashtirish;

– yashil soliqqa tortish va uni amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Fiskal barqarorlikni ta'minlash yo'nalishida:

– konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligini YIMga nisbatan 3 foizdan oshirmaslik;

– soliq, bojxona va budjet siyosatini JST talablariga uyg'unlashtirish;

– soliq ma'murchiligini takomillashtirish va uning samaradorligini yanada oshirish.

Davlat budjeti daromadlarini oshirish uchun o'rta muddatda soliq siyosati islohotlarini, shu jumladan, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish hisobiga soliq to'lovchilar qamrovini oshirish va qo'shimcha daromadlar manbasini yaratish, soliq-bojxona imtiyozlarini tanqidiy ko'rib chiqish, ijtimoiy-iqtisodiy samara bermayotgan imtiyozlarni bekor qilish ishlari davom ettiriladi.

Fiskal siyosatning asosiy maqsadlariga erishish uchun hukumat tomonidan o'rta muddatli davr uchun belgilab olingan soliq va budjet siyosatining asosiy yo'nalishlariga ko'ra, 2025 yilda QQS "zanjiri"ni tiklash maqsadida yagona ishtirokchisi nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari hisoblangan yuridik shaxslar tomonidan realizatsiya qilinadigan tovarlar va xizmatlar uchun QQS imtiyozlarini va yo'lovchilarni yagona tariflar bo'yicha tashish xizmatlari uchun QQS imtiyozlari bekor qilish belgilanmoqda. Bu o'z navbatida QQS ma'murchiligining xorijiy tajribalarini batafsil o'rganishni taqozo qiladi.

Ma'lumki, har qanday mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab turish va inqirozlar oldini olish yuzasidan soliq siyosatini samarali yuritishda soliq mexanizmining dastaklari (imtiyoz va preferentsiyalar, maxsus rejim, chegirma va qayta hisoblashlar, investitsion soliq krediti va h.k.)dan keng foydalaniladi.

Avvalombor, rivojlangan davlatlar soliq amaliyotida hozirda bo'lgan soliq turlari tahlili shuni ko'rsatadiki, ularda bizning soliq amaliyotimizdan farq qiluvchi, ayrim noan'anaviy soliqqa tortish ob'ektlari ham uchraydiki, ular bilan umumiy tarzda tanishib chiqish, tadqiqimiz uchun zarurdir. Ayniqsa, aktsizosti tovarlarni soliqqa tortishning samarali tadbirlari va ularning afzalliklarini jahon soliq amaliyoti tajribalari tasdiqlamoqda.

Ma'lumki, jahon mamlakatlari davlat boshqaruvi tizimida soliq organlari tuzilmasi faoliyatining uch turi uchrashi mumkin: bitta yoki bir nechta vazirliklar doirasidagi xizmat yoki agentlik; yagona yarim mustaqil organ; boshqaruv (kuzatuv) kengashiga hisobot beruvchi yagona yarim mustaqil organ.

Mazkur turkumlashga ko'ra, jahon mamlakatlari soliq organlari mustaqil faoliyat yuritishlari, ya'ni alohida vazirlik, qo'mita yoki davlat xizmati organi sifatida ajratilgan bo'lishi, u yoki bu vazirliklar tarkibidagi xizmat yoki agentlik sifatida mavjud bo'lishlari va nihoyat, davlatga, qonun chiqaruvchi va boshqa vakolatli tarkibga hisobot beruvchi mustaqil organ bo'lishlari mumkin. Jahon mamlakatlari soliq organlarining tashkiliy tarkibi va bo'ysunuvi tamoyillariga ko'ra 180 ta mamlakat bo'yicha

farqlanishining o'rganilishi ularning to'rtta mezon bo'yicha guruhlarga bo'linishini va O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining aralash modelga xosligini ko'rsatdi.

Umuman, aktsizosti tovarlarni soliqqa tortishning samarali tadbirlariga xizmat qiluvchi davlat soliq xizmatining institutsional asoslarini takomillashtirishga oid xorij tajribalarini mamlakatimiz soliq amaliyotida qo'llash imkoniyatlarini baholashda ayrim jihatlarga alohida e'tibor qaratish lozim, deb hisoblaymiz.

Mazkur umumiy xulosalardan kelib chiqib, aktsizosti tovarlarni soliqqa tortishning samarali tadbirlariga xizmat qiluvchi davlat soliq xizmatining institutsional asoslarini takomillashtirishga oid xorij tajribalarini qo'llashga oid quyidagi takliflarni maqbul hisoblaymiz:

- soliq organlarining institutsional strukturasi har bir hududning iqtisodiyoti tuzilishiga, soliqli daromadlarining daromadlaridagi o'rniga moslashtirib borish zarur;

- soliq organlariga xodimlar tomonidan soliq to'lovchilar haqidagi to'plangan har qanday ma'lumot (axborot)dan qo'shimcha tushumlar manbalarini aniqlash, shu orqali soliq solish ob'ekti ko'lamini va bazasini kengaytirish maqsadlari uchun foydalanish vakolatini berish lozim;

- soliq organlari, shu jumladan soliq organlari xodimlarining ish faoliyati samaradorligidan kelib chiqqan holda reyting baholash tizimini yo'lga qo'yish kerak;

- soliq organlari ish faoliyati samaradorligi natijalarini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha baholash tizimini ishlab chiqish lozim:

- a) soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifati;

- b) qo'shimcha soliq manbaalarini aniqlash va ularni soliqqa tortish;

- v) soliq profilaktikasini tashkil etish va uni o'tkazish;

- soliq organlari faoliyati, ularning natijalari to'g'risidagi statistik hisobotlarni Xalqaro valyuta fondi, Iqtisodiy rivojlanish va xalqaro hamkorlik tashkiloti tomonidan aniqlanadigan uslubiyotlar asosida yuritishni yo'lga qo'yish lozim.

Hozirgi zamon jahon soliq amaliyotida yuzaga chiqayotgan muhim jihatlardan biri – QQS ma'muriyatchiligining samarali tadbirlari tarkibida soliq to'lovchilar tomonidan o'z soliq majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda ijro etishni rag'batlantirishga oid yangi hamkorlik jihatlari, jumladan, soliq to'lovchilarni ommaviy axborot vositalari orqali xabardor qilish tizimlarini kengaytirish, soliq to'lovchilarga maslahatlar berish va ular bilimi, savodxonligini oshirish uchun Call-markazlar faoliyatidan foydalanish, hisobot bukletlari, deklaratsiyalar namunalarini bepul tarqatish va x.k. muhim o'rin tutmoqda. Soliq madaniyatining yuqori bo'lishi rivojlangan davlatlar tajribasida, jumladan, Yaponiya, Janubiy Koreya va Germaniya kabi davlatlarda "Public relations", ya'ni jamoatchilik munosabatlarini keng shakllanganligi bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, Yaponiyada hududiy davlat soliq idoralarida telefon orqali 600 dan ortiq soliq maslahatchilari xizmat ko'rsatadi, soliq xizmati xodimlari bilan yuzma-yuz holda, yozma ravishda yoki veb saytlar orqali murojaat qilgan shaxslarga ham alohida xizmatlar ko'rsatiladi. Shuningdek, mustaqil faoliyat ko'rsatuvchi 70 mingga yaqin

malaka sertifikatiga ega bo'lgan shaxslar tomonidan soliq maslahati xizmati ko'rsatiladi. Bu esa o'z navbatida 1,8 mingdan ortiq kishiga 1 ta malaka sertifikatiga ega bo'lgan mustaqil faoliyat yurituvchi shaxs to'g'ri kelishini ifoda etadi va soliq maslahati xizmatini yuqori darajada shakllanganligidan dalolat beradi.

Janubiy Koreyada esa Milliy soliq xizmati tarkibida soliq to'lovchilar bilan ishlash bo'yicha alohida Mijozning talabini qondirish (soliq to'lovchilar murojatlari bo'yicha ishlash) markazi tashkil etilgan. Milliy soliq xizmatining ushbu markazida soliq tizimida kamida 10 yil tajribaga ega bo'lgan xodimlar ishlashi belgilab qo'yilgan. Ko'pchilik davlatlar (Frantsiya, Germaniya, Shveysariya) QQS ma'muriyatchiligi amaliyotida milliy soliq qonunchiligida "soliq to'lovchilarning soliq tekshiruvlari jarayonida tegishli tushuntirish va asoslarni tekshiruvchilarga etkazib berishlarining majburiyati" belgilab qo'yilgan va ushbu talabning buzilishi qonuniy tarzda javobgarlik uchun asos bo'ladi. Tovar(ish,xizmat)larni QQSga tortishning samarali tadbirlarida qator xorijiy mamlakatlar (Shveysariya, Frantsiya, Kanada) soliq amaliyotida unumli tarzda qo'llanilib kelayotgan muhim tajriba – "soliq to'lovchilar soliq tarixiga oid ma'lumotlarning shaffofligi va ulardan foydalanuvchi davlat organlari uchun maxsus ruxsatnomasiz tizimli tarzda foydalana olish imkoniyatining yaratilganligi"dir.

Mazkur tajribani mamlakatimiz soliq amaliyotga qo'llash O'zbekiston Respublikasi DSQ va davlat soliq organlari tarkibida soliq to'lovchilarga oid ma'lumotlarni to'plash, zarur ma'lumot bazasini to'liq shakllantirish va ularni tahlil qilib borish bilan shug'ullanuvchi maxsus bo'lim va tarkiblarlar faoliyatini yo'lga qo'yish zaruriyati yuzaga keladi. Umuman, jahon soliq amaliyoti boy ijobiy tajribalarini inobatga olgan holda tovar(ish,xizmat)larni QQSga tortishning samarali tadbirlariga oid soliq ma'muriyatchiligi samarali vositalarini joriy etishda "soliq to'lovchilar va soliq organlarining hamkorlikda o'sish"ini ta'minlashga qaratilgan talablarini qanoatlantirishga yo'naltirilgan ishonchli hamkorlikni tashkil etish maqsadida soliq organlari xizmat ko'rsatish ochiqligi jarayonlarining shaffofligini oshirish lozim.

Tovar(ish,xizmat)larni QQSga tortishning samarali tadbirlarida oid soliq ma'muriyatchiligining strategik maqsadi - soliq ma'muriyatchiligi usullari vositasida davlat soliq siyosatini ro'yobga chiqarish, soliq to'lovchilarning o'z soliq majburiyatlarini to'liq ado etishlarini nazorat qilish, davlat byudjetiga tushumlar barqarorligini ta'minlashdan iborat.

Buning uchun quyidagilarga rioya etish zarur: soliq to'lovlarining o'z vaqtida va bir xildagi tushumini ta'minlash, ma'muriy tartib-taomillarni maksimal darajada kamaytirish va soddalashtirish, soliq solinadigan bazani kengaytirish va iqtisodiyotda xufyona aylanmalarni qisqartirish hisobiga byudjetlarning daromad qismini barqaror shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/10323>
2. <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/28091>
3. <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/28719>
4. <https://inscience.uz/index.php/socinov/article/downlo%E2%80%A6/>
5. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1061951804000151/>
6. Уразматов Ж. Қўшилган қиймат солиғининг бюджет даромадлари шаклланишидаги ўрни ва мазкур солиқни бюджетга ундириш тартибининг таҳлили //Иновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 35-38.